

Pia Skoglund

PIA SKOGLUND är ekofilosof på Karlstads universitet. Hon undervisar med glädje och både roas av och tjänar sitt levebröd på att (av-)krånglifiera sådant som reducerats till abstraktioner, generaliseringar och osynliggöranden. Pia tycker om att skriva, delta i Ekofilosofiföreningens arbete, umgås med barnbarnen och göra musik och (o-)ljud. Hon bidrar också till kampen för naturen genom att ha höns och odla någon morot. Fiskar gärna och tycker att ugnstekta gädda är allvarligt underskattad.

Viktoria Klint

VIKTORIA KLINT är mångsysslade ekofilosof, religionsvetare och poet som bor mitt på Gotland tillsammans med barn, höns och katter. Hämtar inspiration i allt från stjärnhimlen ovanför huset till komposten i trädgården. Drömmer mycket, även om hon periodvis har väldigt svårt att sova. Viktoria har givit ut en barnbok (2001) och en diktsamling (2015) och uppfattar skrivandet som en livsnödvändighet. Likaså att umgås och samtala med träd.

Att ta ansvar - eller att svara an

*En (e)korrespondens inspirerad av
ekofilosofen Sigmund Kvaløy Setreng
(1934-2014)*

Hej Viktoria,

Ett av de mest knepiga begreppen i vårt språk, inte bara i miljödiskursen, är ansvar. Vad betyder det? Jag tror att vad som oftast menas är något i stil med att den som tar ansvar är villig att bära konsekvenserna av sina och kanske även andras handlingar. Det låter väl bra, men varför känns det då ofta så tungt, olustigt och emellanåt vanmäktigt? Regler och färdiga mallar för hur en *gör* miljöansvar finns ju: sopsortera, konsumera krav- och rättvisemärkt, cykla istället för att ta bilen och så vidare. Men trots detta tycks vi gå både bakåt och framåt. Somliga problem blir lösta, nya seglar ständigt upp. Miljöfrågan visar sig ha förgreningar överallt och kan svårligen isoleras från problem som fattigdom, arbete och hälsa, och utmanar våra föreställningar om till exempel mening och kunskap.

Det verkar alltmer handla om ett stort och djupt fält av relationer människa/samhälle/natur och hela dilemmat framstår emellanåt som ett lösligt kulturproblem. Trots vår villighet att ta individuellt ansvar för separata problem så tycks vi vara inne i en eskalerande nedåtgående spiral vad gäller biologisk och kanske också social resiliens. Jag tror att vi måste ta det på allvar – och kan det vara så att själva ansvarsbegreppet är en del av problemet?

*”Det storskaliga, mekaniska och statiska
skapar alienation, och livet kan inte leva
eller levas – bli levtt – där.”*

Vad måste hållas för sant för att ansvarstagande ska vara meningsfullt? Eller – hur måste en anta att världen fungerar för att ansvar ska vara möjligt?

Till att börja med måste en väl anta att det finns någon som tar ansvar för någon annan som blir ansvarstagen för – och att det måste vara en (åt-)skillnad mellan dem. Det måste finnas ett subjekt som antas ha omdöme, kunskap, erfarenhet och överblick och vara förutseende nog att förstå hur saker och ting fungerar och dessutom makt och kontrollmöjligheter nog att styra över objektet som inte har dessa egenskaper eller möjligheter. Detta liknande den biologiska och psykologiska skillnad som finns mellan vuxna och ungar hos många djurarter. Eller den skillnad som länge antagits finnas mellan män och kvinnor, vita människor och svarta, över- och underklass.

Som den skillnad som vi fortfarande antar finns mellan människa och natur.

Det innebär också att vi förutsätter att det är möjligt för subjektet att veta allt det vi behöver veta för att kunna förutsäga konsekvenserna av våra handlingar. Men om vi accepterar det vi vet (eller borde veta) om levande, organiska och komplexa processer så förändras bilden! Om vi accepterar att liv innebär *ofattbar mångfald i ständigt förändring* så uppstår frågor. I vilken grad kommer vi någonsin att ha kunskap nog att förutsäga och ta ansvar för de konkreta konsekvenserna av våra handlingar? Hur storskalig/småskalig, långsiktig/kortsiktig kan en handling vara för att jag ska kunna ta ansvar för dess konsekvenser?

Och om vi accepterar att biologiskt liv handlar om just detta: process, flöde, improviserad problemlösning, mångfald – då tvingas vi ifrågasätta grunden för det mekaniska tankearvet. Om 1600-talets föreställning (med rötter i antiken) om världen som en målstyrbar, harmonisk maskin bestående av standardiserade utbytbara delar är felaktig så måste väl också ansvarsbegreppet granskas? Det kanske inte kan finnas någon maskinskötare eftersom det inte finns någon maskin!

Att vi i vår kultur tenderar att hantera organiska processer som om de vore mekaniska system är kanske den viktigaste av de underliggande orsakerna som driver oss mot olösligt kaos. Och detta oavsett vår goda vilja att ta ansvar. Ansvarsbegreppet i sig och de tillgängliga sätten att ta ansvar tenderar ju att vara inskrivna i den karta som vi rör oss efter. Begreppet ansvar kanske inte bara konserverar kartans beskrivning av separationen subjekt/objekt och den ojämna

och orealistiska maktrelationen mellan människa och natur, det kanske till och med bidrar till att upprätthålla en i grunden felaktig föreställning om vad levandet innebär?

Om nu levande komplexa processer, där även människan är en delprocess, präglas av ett ständigt improviserande mångfaldsflöde så kanske vi borde fundera mer på hur vi *deltar* i än hur vi *tar ansvar* för? Kanske är frågan om och hur det är möjligt att skapa möjligheter att svara an på det ständiga tilltalet från vår omgivning viktigare än frågan om hur vi blir bättre på att ta ansvar? Men, Viktoria, vad innebär det att vara en människa som svarar an?

Hälsningar,

Pia

Hej Pia,

Ja, vad innebär det att vara en människa som *svarar an*? Det första som slår mig är att när ”att ta ansvar” blir ”att svara an” så händer något med vår roll i förhållande till omvärlden. Den individ som ”tar ansvar” förutsätts vara aktivt handlande, målinriktad, en ”doer” med koll på läget som vet precis vad hens handlingar ska leda till. Inte mycket tid och utrymme för och behov av att stanna upp, lyssna in, reflektera. För hen menar sig veta precis vad som ska göras, så det är bara att sätta igång med ansvarstagandet.

När det däremot handlar om att svara an blir den plats vi utgår ifrån en helt annan. För den som ska kunna svara an måste först ha lyssnat in, med hela sitt varande och på många nivåer. När vi svarar an får *mångfaldsmänniskan* utrymme att medskapa i den oändliga

rad processer och i alla de organiska flöden som världen består av. Om att ta ansvar kan sägas vara mekaniskt och målstyrt, så är svarandet an organiskt och en del av det ständigt pågående utbytet mellan allt levande i komplexitet. Exakt var påverkan sker eller hur den kommer att vidarebefordras kan inte överblickas utifrån någon konstruerad modell. Svarandet an sker i kontinuerlig kommunikation och kreativt utbyte med omvärlden.

Du skriver att liv innebär mångfald i ständig förändring. Dessa förändringar kan vi inte nödvändigtvis överblicka eller förstå, utan det enda vi kan veta är att vi är delaktiga. Något vi helt enkelt inte kan undvika att vara. För oavsett hur mycket vi försöker styra eller skaffa oss grepp om och kontroll över det ena eller andra, så kommer sådant att hända som vi aldrig kunnat förutse – och detta kan hända vartsomhelst i den organiska helhet i vilken allt och alla är del. När vi svarar an är vi medvetna om det förhållandet och om att vi aldrig kan avskiljas från något som helst sammanhang vi befinner oss i.

Det sker en kontinuerlig påverkan på ett okänt antal nivåer. När vi erkänner oss själva som mångfaldsvarer i en mångfaldsvärld kan en frigörelseprocess påbörjas, tänker jag, i vilket svarandet an utgör en del av *deltagandet* i, som du nämner. Vilken lättnad!

Och här uppstår improvisation. Något inträffar, och det i grunden improvisatoriska svarandet an vägleder oss i deltagandet och medvarandet. En process som också upphäver det fokus på individen som vi är så vana att förhålla oss till.

”Det finns inga individer”, sa Sigmund Kvaløy Setreng, och menade det. Vi må uppleva oss som sådana, men den upplevelsen och

föreställningen (som förstås finns på någon eller några av alla nivåer, men som vi håller för sann ”all over the place”) för oss lätt in på idén om ett personligt och individuellt ansvar. Vilket kanske leder oss in i den nedåtgående spiral du nämner?

Improvisation förutsätter närvaro och öppenhet. I ett slutet system kan improvisation aldrig hända, eftersom allting sker enligt ett fastslaget mönster. Men det slutna systemet är en konstruktion. Min tanke är att så länge vi utgår från att världen (och vadsomhelst i den, inklusive oss själva) fungerar som en målstyrbar och linjärt verkande förutsägbar maskin, enligt tankearvet från antiken, så kan ingen återhämtning (resiliens) ske, eftersom ingen input i form av improvisation, något nytt och annat, kan tillföras systemet.

Men hur ska vi då leva för att svarandet an och improvisationen ska få plats?

Viktoria

Hej Viktoria,

Ja, det är ett sätt att ställa frågan. Men för att undvika att det åter kommer att uppfattas som individens ansvar/plikt att leva på ett visst sätt, är det kanske bättre att fråga inom vilka kulturella ramar svarandet an och improvisationen kan vara möjlig?

Jag tänker alltmer på avstånd. I det mekaniska rummet möjliggör fragmenteringen och standardiseringen att avståndet mellan världen och det vi kallar individen kan sträckas ut oöverskådligt långt både i tid och rum. Avståndet mellan produktion och konsumtion blir allt längre. Med den digitala maskinens intåg är det inte bara varor som

kan fraktas långväga i tid och rum. Även relationer och erfarenheter förflyttas in i en mekanisk sfär där avståndet och hastigheten ökar genom att de reduceras till tecken som dessutom kan frysas i en statisk evighet. Och avstånd och abstraktion är ömsesidigt beroende av varandra. Det abstrakta – tankarna, beräkningarna, föreställningarna om till exempel ”miljön”, ersätter alltmer det konkreta – de levandes kroppsliga erfarenhet av det levande.

För att vi ska kunna svara an måste vi nog leva på ett sätt som är anpassat till vår korta räckvidd. Till exempel sätt att vara och re-producera som är mer kortsiktiga och nära våra kroppar (det vill säga småskaliga) och ger möjlighet till direkt mening, förståelse och att snabbt, här och nu, rätta till sådant som går fel. Nära re-produktion istället för produktion-konsumtion över stora avstånd i tid och rum begär något av oss – det behövs både kropp och tanke, kreativitet och samarbete, förmåga till praktiskt arbete och tröstande sång.

För ett samhälle och en kultur måste väl, som allt skapat, fungera på ett någorlunda likartat sätt som det levande och självskapa(n) de för att fortleva? Så länge samhället är beroende av det levande är det en funktionell, konkret del av det hela och kan inte fungera diametralt annorlunda hur länge som helst utan att allvarliga skador uppstår. De alltmer omänskliga och övermäktiga ansträngningarna att handskas med det levande, inklusive människorna, som om det vore en abstrakt maskin, ett slutet system (som ska utnyttjas och tas ansvar för), förstärker nedbrytande tillstånd som bristande flexibilitet, alienation och enfald i ökande takt och med konsekvenser långt in i processens framtid.

Kan det vara så att miljöfrågans lösning handlar om frigörelse för

både människor och natur, det vill säga allas reella möjligheter till direkt delaktighet, svarande an, lyssnande, ömsesidighet och improvisation? Att ta ansvar och *rädda* naturen kanske ligger utanför vår makt? Att svara an, delta och *låta oss räddas* är kanske både nödvändigt och rentav fullt möjligt?

Om så – ”vilken lättnad”! En helt annan väg att gå... även om det krävs ett rejält hopp för att komma på den stigen. Men kompassriktningen blir sannerligen en annan!

Pia

Hej Pia,

Instinktivt och intuitivt känner jag att just så måste det vara, att miljöfrågan handlar om frigörelse för allt och alla. När en tänker på det är det logiskt också. Och – för att knyta an till det du skriver ovan: kanske är något som vi då behöver reflektera kring, prata om och söka förstå, detta med själva livets varande och fungerande? Hur livet så att säga lever sig och finns till. Hur det hänger samman och konkret erfars, hur alla de olika aspekterna – som kropp och tanke och kreativitet och samarbete, som du tar upp, med flera aspekter – samverkar.

”Som jag ser det – i detta famlande ögonblick – är livsprocessen att likna vid ett halvblint snubblande i en ständigt skiftande terräng – en terräng en aldrig kommer tillbaka till”, skrev Sigmund i sin bok *Mangfold og Tid*. Här blir svarandet an centralt. Vidare skrev han att ”livet upphör om det pressas in i ett mönster avsett för matematiskt, mekaniskt eller statistiskt beskrivande”.

Om vi nu ska ta honom på orden (och det tycker jag absolut!) och se att livet är just sådant; organiskt, dynamiskt och ständigt skiftande, så följer kanhända att det bara kan levas småskaligt, icke-hierarkiskt och nära? Andra alternativ är kanske egentligen omöjliga, eftersom de tar själva livet ur livet och medför vad som skulle kunna kallas icke-liv? Det storskaliga, mekaniska och statiska skapar alienation, och livet kan inte leva eller levas – bli levt – där. Vi reduceras till enfaldsvarer, intvingade i maskinen.

Skulle det kunna vara så, att om vi frågar oss vad som behövs för att leva ett gott liv, där alla möjliga uttryck för det mångfaldsmänskliga kan komma till stånd, så skulle vi börja närma oss en lösning på miljö-, ansvars- och befrielsefrågan, som då i grunden är en och samma fråga? Att om vi tar det mångfaldsmänskliga på allvar och undersöker dess förutsättningar, så är vi något helt avgörande på spåren?

Skulle det vidare kunna vara så, att när mångfaldsmänniskan tillåts verka genom arbete och lek, improvisation och ansvarande, i ett sammanhang som tillåter och möjliggör detta, så växer en kultur fram, inom vilken det är möjligt för oss att just låta oss räddas? En ”process-kultur” av verklig samhörighet och delaktighet på många nivåer?

Och kanske vore detta en sann revolution? En revolution där det också finns utrymme att ligga i gräset, spana på molnen och lyssna till fågelsången...

Bästa hälsningar,
Viktoria

Hej Viktoria,

Viktiga frågor! Det ser stort och märkvärdigt ut men är inte särskilt konstigt i ett historiskt och brett kulturellt perspektiv. Det finns och har funnits många olika sätt att leva livsdugligt – helt utan behov av att ”ta ansvar” på det sätt vi så ofta möter i diskursen idag. Så inspiration behöver vi inte sakna!

Allra bästa hälsningar till dig
och din familj
Pia

